

ՀԱՄԵՄԱՏԱԿԱՆ ՍՓՅՈՒՌՔԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ. ՀՈՒՆԱԿԱՆ ՓՈՐՁ

Վահրամ Հովյան՝

Բանալի բառեր՝ սփյուռք, հայկական և հունական համայնքներ, թվաքանակ, առավելություն, համագործակցություն, համակարգում, սփյուռքի ինքնակազմակերպում, համադաշնություն:

Հայկական և հունական սփյուռքերն այսօր

Քանակական առումով հայկական և հունական սփյուռքերը միմյանց հետ համեմատելի են: Հայկական սփյուռքի թվաքանակը տարբեր հաշվարկներով կազմում է 7-10 մլն: Արտերկրում բնակվող հույների թիվը, ըստ Հունաստանի ԱԳ նախարար Ն.Կոճիասի, կազմում է 8 մլն¹:

Առաջացման տեսակետից հունական սփյուռքը ևս հայկականի նման ձևավորվել է ինչպես Օսմանյան կայսրությունում ջարդերի ու ցեղասպանության², այնպես էլ Հունաստանի ներքին քաղաքական և տնտեսական ճգնաժամերի հետևանքով այդ երկրից հույների արտագաղթի արդյունքում³:

Աշխարհագրական սփռվածության առումով հայկական և հունական սփյուռքերն ունեն որոշակի նմանություններ: Սակայն կան նաև էական տարբերություններ: Եթե համեմատական դիտանկյունից վերլուծենք հայ-

¹ «Նորավանք» ԳԿՀ Գիտական-փորձագիտական խորհրդի քարտուղար, Հայագիտական կենտրոնի ավագ փորձագետ:

² Թեև այլ աղբյուրներ ավելի համեստ թվեր են մատնանշում: Համաձայն Արտերկրի հույների գլխավոր քարտուղարության՝ հունական սփյուռքի թվաքանակը կազմում է 5 մլն, <http://www.ggae.gr/frontoffice/portal.asp?cpage=node&cnode=16&clang=1>;

Մեկ այլ աղբյուր նշում է 7 մլն ցուցանիշը: The Greek diaspora - Greeks outside Greece, <http://www.hellenism.net/greece/greek-culture/greek-diaspora/> .

³ Այստեղ արժե հիշատակել նաև հանրապետական Թուրքիայում հույների նկատմամբ իրականացված հալածանքները (ընդհանուր քրիստոնեության հետ միասին), ինչպես նաև 1974թ. Թուրքիայի կողմից Կիպրոսի հյուսիսային հատվածի գրավումը, որը հանգեցրեց մեծ թվով հույների հեռանալուն իրենց բնակավայրերից:

³ Տե՛ս The Greek diaspora - Greeks outside Greece, <http://www.hellenism.net/greece/greek-culture/greek-diaspora/>

կական և հունական առավել խոշոր համայնքներն ըստ տարածաշրջանների, ապա կստացվի հետևյալ պատկերը.

1. *Հյուսիսային Ամերիկայի* երկրներից խոշոր հայկական և հունական համայնքներ կան ԱՄՆ-ում և Կանադայում: Մակայն եթե ԱՄՆ-ում հայկական և հունական համայնքները քանակապես համեմատելի են¹, ապա Կանադայում հունական համայնքը (350-400 հազ.) մի քանի անգամ գերազանցում է հայկականը (մոտ 80 հազ.): ԱՄՆ-ում հույները կենտրոնացած են Նյու Յորքում, Բոստոնում և Չիկագոյում², մինչդեռ հայերը՝ հիմնականում Լոս Անջելեսում:

2. *Հարավային կամ Լատինական Ամերիկայի* երկրներում քանակական ցուցանիշների առումով առավելությունը հայ համայնքների կողմն է: Այս տարածաշրջանի երկրներից միայն Չիլիում է, որ հույները (5 հազ.) քանակական առավելություն ունեն հայերի (1.2 հազ.) նկատմամբ: Բրազիլիայում և Վենեսուելայում հայկական և հունական համայնքների քանակական ցուցանիշները համադրելի են, թեև հայերը երկու երկրներում էլ (համապատասխանաբար՝ 40 հազ. և 4 հազ.) մի փոքր առավելություն ունեն հույների (համապատասխանաբար՝ 30 հազ. և 2 հազ.) նկատմամբ: Արգենտինայում և Ուրուգվայում հայկական համայնքները (համապատասխանաբար՝ 100 հազ. և 15 հազ.) բազմապատիկ առավելություն ունեն հունականի նկատմամբ (համապատասխանաբար՝ 5 հազ. և 2 հազ.):

3. *Եվրոպայում* խոշորագույն հայ համայնքը գտնվում է Ֆրանսիայում (450-500 հազ.): Այստեղ հունական սփյուռքի թվաքանակը կազմում է 55 հազ.: Այս իրավիճակի գրեթե լիովին հակապատկերն է Գերմանիան, որտեղ հույների թվաքանակը կազմում է 400-450 հազ., մինչդեռ հայերինը՝ 50 հազ.: Բացի Գերմանիայից, Եվրոպայում հունական սփյուռքը քանակական բացահայտ առավելություն ունի հայկականի նկատմամբ նաև Մեծ Բրիտանիայում՝ համապատասխանաբար 400 հազ. և 16 հազ. հարաբերակցությամբ:

Որոշ երկրներում, թեև հայկական և հունական համայնքները համեմատաբար փոքրաթիվ են, այնուամենայնիվ, հունական համայնքը բացահայտ առավելություն ունի հայկականի նկատմամբ: Այդ երկրներն են. Իտալիան՝ համապատասխանաբար 45 հազ. և 3 հազ., Նիդերլանդները՝ 30

¹ ԱՄՆ-ում հունական համայնքի թվաքանակը գնահատվում է 3 մլն: Մակայն այս ցուցանիշը ոչ պաշտոնական է: Պաշտոնական տվյալներով՝ ԱՄՆ-ում բնակվող հույների թիվը կազմում է մոտ 1.3 մլն (Greek diaspora, https://en.wikipedia.org/wiki/Greek_diaspora), ինչը համադրելի է հայ համայնքի թվաքանակի հետ (1.2 մլն):

² Greek diaspora, https://en.wikipedia.org/wiki/Greek_diaspora; The Greek diaspora - Greeks outside Greece, <http://www.hellenism.net/greece/greek-culture/greek-diaspora/>

հազ. և 10 հազ., Շվեդիան՝ 26 հազ. և 5-6 հազ., Շվեյցարիան՝ 11 հազ. և 4.5 հազ., Ռումինիան՝ 10 հազ. և 2.5 հազ.: Որոշ երկրներում էլ հայկական սփյուռքը, թեև լինելով համեմատաբար փոքրաթիվ, ունի էական քանակական առավելություն հունականի նկատմամբ: Այդ երկրներն են. Իսպանիան՝ համապատասխանաբար 40 հազ.¹ և 6 հազ., Լեհաստանը՝ 25-30 հազ. և 3 հազ., Հունգարիան՝ 15 հազ. և 5 հազ.: Եվրոպայում հայկական և հունական համայնքները համադրելի են Բելգիայում՝ համապատասխանաբար 20 հազ. և 38 հազ., Ավստրիայում՝ 5 հազ. և 8 հազ., Բուլղարիայում 30 հազ. և 25 հազ., Չեխիայում 5-6 հազ. և 2.4 հազ., Դանիայում՝ 3 հազ. և 4 հազ.:

4. *Հետխորհրդային* երկրներում նույնպես հայ համայնքները քանակական գերակայություն ունեն հունականների նկատմամբ: Այս տարածաշրջանի ամենամեծ հունական համայնքները Ռուսաստանում և Ուկրաինայում են՝ համապատասխանաբար՝ 100 հազ. և 92 հազ. ցուցանիշներով: Հայերի թիվն Ուկրաինայում կազմում է 400 հազ., իսկ Ռուսաստանում, ոչ պաշտոնական տվյալներով՝ 2-2.5 մլն: Քիչ թե շատ նշանակալի հունական համայնքներ կան նաև Վրաստանում և Ղազախստանում՝ 12 հազարական: Հայերի թիվը Վրաստանում կազմում է 170 հազ., իսկ Ղազախստանում՝ 20-25 հազ.: Հայկական և հունական համայնքների՝ որոշ չափով համադրելի թվեր կան Բելառուսում՝ համապատասխանաբար 8.5 հազ. և 4.5 հազ.: Այլ երկրներում հունական համայնքները փոքրաթիվ են: Հայ համայնքները նույնպես համեմատաբար փոքրաթիվ են, թեև գերակշռում են հունականների (մանրամասն տե՛ս *Հավելված*): Այլ երկրներից ամենամեծ հայ համայնքը գտնվում է Ուզբեկստանում (80 հազ.): Հունական համայնքի թիվը այդ երկրում 4 հազ. է:

5. *Մերձավոր ու Միջին Արևելքի և Ծոցի* երկրներից միայն Իսրայելում է, որ հունական սփյուռքը (13 հազ.) քանակական գերակշռություն ունի հայկականի նկատմամբ (2.4 հազ.): Հայկական և հունական սփյուռքերի համադրելի քանակական ցուցանիշ կա միայն Եգիպտոսում՝ համապատասխանաբար 7-8 հազ. և 4 հազ., թեև հայկական համայնքը քանակապես գերակշռում է հունականը:

Հետաքրքրական է, որ Եգիպտոսում հայկական և հունական համայնքները (թերևս, քրիստոնյա համայնքներ լինելու ընդհանրությամբ պայմանավորված) ենթարկվել են միևնույն գործոնների ազդեցությանը և կրել

¹ Իսպանիայի հայկական «Արարատ» միության նախագահ, «Հայրենիք» շաբաթաթերթի խմբագիր Արարատ Ղուկասյանի տվյալներով՝ Իսպանիայի հայության թվաքանակը կազմում է մոտ 10 հազ.: Ա.Ղուկասյանի հարցազրույցը Հայաստանի հանրային ռադիոյի «Հայկական գաղթօջախներ» ծրագրին, <https://soundcloud.com/armradio/jdxsanb3evdx>

գրեթե նույն հետևանքները: 1950-ական թթ. սկսած՝ նախագահ Գամալ Արդալ Նասերի ավտորիտար իշխանությունը՝ զուգակցված արաբական ազգայնականության, ինչպես նաև հակաքրիստոնեական դիմագիծ ստացող իսլամականության վերելքի հետ, հանգեցրել է մեծ քանակությամբ հայերի [մանրամասն տե՛ս 1, էջ 89; 2, էջ 44] ու հույների արտագաղթին այդ երկրից, որն էլ, իր հերթին, հանգեցրել է երբեմնի ծաղկուն հայկական և հունական համայնքների եթե ոչ իսպառ քայքայմանը, ապա խիստ թուլացմանը, այն աստիճան, որ դրանք այսօր ունեն հիմնականում խորհրդանշական կշիռ հայկական և հունական սփյուռքերի ընդհանուր համատեքստում: Մինչդեռ, նախքան 20-րդ դարի 50-ական թթ., օրինակ, Ալեքսանդրիան անտիկ ժամանակներից ի վեր եղել է հունական մշակութային և տնտեսական կյանքի կարևոր կենտրոն¹:

Մնացած երկրներում հունական համայնքները փոքրաթիվ են և համեմատելի չեն հայկականի հետ (մանրամասն տե՛ս *Հավելված*): Ընդհանրապես, Մերձավոր և Միջին Արևելքի հայ համայնքները, չնայած 20-րդ դարի կեսից առայսօր կրած ահռելի վնասներին, շարունակում են մնալ հայկական սփյուռքի ավանդական և ուժեղ օջախներ:

6. *Աֆրիկյան մայրցամաքում* միայն հունական սփյուռքն է, որ ունի մեկ խոշոր համայնք: Հարավաֆրիկյան Հանրապետությունում հույների թվաքանակը կազմում է 50 հազ.: Այլ երկրներում ո՛չ հայկական, ո՛չ հունական նշանակալի ներկայություն չկա²:

7. *Հեռավոր Արևելքի երկրներում* ինչպես հայկական, այնպես էլ հունական համայնքները նոր-նոր են ձևավորվում: Չինաստանում երկու համայնքների ներկայացուցիչների թվաքանակը կազմում է շուրջ հազարական մարդ:

8. Եվ վերջապես, *Օկեանիայի* երկրներում՝ Ավստրալիայում և Նոր Զելանդիայում, հունական սփյուռքը քանակական բացահայտ առավելություն ունի հայկականի նկատմամբ: Ավստրալիայի հունական համայնքը քանակապես ավելի քան տասն անգամ գերազանցում է հայկականը: Նրա թվաքանակը կազմում է 650-700 հազ., մինչդեռ հայկականինը՝ մոտ 60 հազ.: Ինչ վերաբերում է Նոր Զելանդիային, ապա այստեղ երկու համայնքներն էլ փոքրաթիվ են: Այնուամենայնիվ, եթե հույների թվաքանակը կազմում է 5 հազ., ապա հայերինը՝ ընդամենը 200 (ասել է թե՛ հայկական համայնքը նոր է ձևավորվում):

¹ Greek diaspora, https://en.wikipedia.org/wiki/Greek_diaspora

² Այստեղ հաշվառված չէ Եգիպտոսը, քանի որ այնտեղի հայկական և հունական համայնքները դիտարկվեցին Մերձավոր և Միջին Արևելքի երկրների սփյուռքերի համատեքստում:

Ամփոփելով՝ նշենք, որ հայկական և հունական սփյուռքերի քանակական հարաբերակցությունն աշխարհում ունի հետևյալ պատկերը: Հայկական սփյուռքն առավելություն ունի հետխորհրդային, Մերձավոր ու Միջին Արևելքի և Ծոցի երկրներում, Լատինական Ամերիկայում: Հունական սփյուռքը գերակշռում է Հյուսիսային Ամերիկայում, Աֆրիկայում և Օկեանիայի երկրներում: Եվրոպայում ընդհանուր առմամբ երկու սփյուռքերը քանակական առումով համադրելի են: Ընդհանուր առմամբ, կարելի է ասել, որ հունական սփյուռքը կենտրոնացած է անգլոսաքսոնական աշխարհում՝ ԱՄՆ-ում, Մեծ Բրիտանիայում, Ավստրալիայում և Կանադայում¹:

Սույն քանակական վերլուծությունն ինքնանպատակ չէ: Գործնական քաղաքականության տեսանկյունից այն առնչվում է սփյուռքում երկու բարեկամ ժողովուրդների փոխօգնության և փոխլրացման, այն է՝ համագործակցության խնդրին, որը հրատապություն է ստացել վերջին շրջանում [տե՛ս 3, էջ 12-21]: Օրինակ՝ այն երկրներում, որտեղ համեմատաբար ուժեղ է հայկական սփյուռքը (օր.՝ Ֆրանսիա) հույները կարող են ապավինել հայերի օժանդակությանը: Եվ հակառակը՝ հունական ստվարաթիվ համայնքներով երկրներում (օր.՝ Գերմանիայում և Մեծ Բրիտանիայում) վերջիններս կարող են անհրաժեշտ օժանդակություն ցուցաբերել հայերին: Հայկական և հունական սփյուռքերի համագործակցության սույն եղանակը պայմանականորեն կարող ենք անվանել *փոխլրացնող համագործակցության մոդել*:

Օրակարգային հարցերի առումով նույնպես հունական և հայկական սփյուռքերն ունեն որոշակի ընդհանրություններ: Քաղաքականության տեսանկյունից, օրինակ, երկուսն էլ, հասկապես՝ ԱՄՆ-ում, ակտիվ լոբբիստական աշխատանք են ծավալում՝ ի նպաստ իրենց երկրների:

Հունական սփյուռքի համար նույնպես հրատապ է ձուլման վտանգը: Հայկական սփյուռքի առջև ծառայած անվտանգության հոգևոր մարտահրավերները՝ խառնամուսնությունները, ինքնության բաղադրիչների (լեզվի, մշակույթի և այլն) կորուստը, բնորոշ են նաև հունական սփյուռքին: Դրանք, մի կողմից, վկայում են իրենց հասարակություններում հայկական և հունական համայնքների ինտեգրման մասին, ինչը դրական երևույթ է, սակայն, մյուս կողմից, սրում են ազգային ինքության պահպանման խնդիրը երկու համայնքներում էլ:

Օրակարգային խնդիրների ընդհանրությունը լուրջ նախադրյալ է նաև երկու սփյուռքերի համագործակցության համար, քանի որ շատ դեպ-

¹ Տե՛ս Greek diaspora, https://en.wikipedia.org/wiki/Greek_diaspora; The Greek diaspora - Greeks outside Greece, <http://www.hellenism.net/greece/greek-culture/greek-diaspora/>

քերում առկա է շահերի համընկնում: Այդպիսի համագործակցության օրինակ է Ամերիկայի հելլենական առաջնորդության խորհրդի (*Hellenic American Leadership Council*) և Ամերիկայի հայկական ազգային կոմիտեի (Հայ դատի հանձնախումբ) համատեղ արշավը՝ ԱՄՆ Սենատի վրա ճնշում գործադրելու նպատակով, որպեսզի վերջինս արգելափակի Թուրքիային F-35 կործանիչներ վաճառելու գործարքի իրականացումը¹:

Ինքնակազմակերպման խնդիրներ

Հունական սփյուռքի ինքնակազմակերպման մոդելը հիմնված է բազմաստիճան (քառաստիճան) կոնֆեդերալիզմի (համադաշնայնության) սկզբունքի վրա, որտեղ.

1. *Առաջին* աստիճանի վրա գտնվում են տեղական համայնքները և կազմակերպությունները, որոնք գործում են տվյալ երկրի որևէ քաղաքի կամ վարչատարածքային միավորի (մարզ, նահանգ, շրջան և այլն) շրջանակներում:
2. *Երկրորդ* աստիճանի վրա գտնվում են տեղական համայնքների և հաստատությունների ֆեդերացիաները (դաշնությունները), որոնք իրենց գործունեությունը ծավալում են տվյալ երկրում՝ համապետական մակարդակով:
3. *Երրորդ* աստիճանի վրա տարբեր տարածաշրջանների երկրների հունական համայնքների համադաշնություններն են, որոնք գործում են միջազգային՝ տարածաշրջանային մակարդակով: Այդ տարածաշրջանները 7-ն են՝ ա) Կանադա, բ) ԱՄՆ², գ) Կենտրոնական և Հարավային Ամերիկա, դ) Եվրոպա, ե) հետխորհրդային տարածք, զ) Օկեանիա և Հեռավոր Արևելք և է) Աֆրիկա և Մերձավոր ու Միջին Արևելք:
4. Եվ վերջապես, *չորրորդ* աստիճանի վրա է գտնվում Արտերկրի հույների խորհուրդը (*The Council of Hellenes Abroad*), որն աշխարհի մակարդակով միավորում է վերոհիշյալ կառույցները՝ հանդիսանալով նրանց ընդհանուր «հովանոցը»: Սույն կազմակերպությունը խորհրդակցական մարմին է Հունաստանի Հանրապետության հետ հարաբե-

¹ Տե՛ս Greek and Armenian Americans Press U.S. Senators to Block F-35 Sale to Turkey, <http://www.armenianlife.com/2018/02/14/greek-and-armenian-americans-press-u-s-senators-to-block-f-35-sale-to-turkey/>

² Չնայած ԱՄՆ-ը և Կանադան ոչ թե տարածաշրջաններ, այլ առանձին երկրներ են, այնուամենայնիվ, հաշվի առնելով այդ երկրների մեծության, դրանցում հունական համայնքների ստվարաթվության, այդ երկրների միջազգային դերի ու կշռի և այլ գործոնների համադրությունը՝ դրանք դիտվում են որպես տարածաշրջաններ:

ություններում և ներկայացնում է հունական սփյուռքը (արտահայտում է վերջինիս կարծիքը)¹:

Հունական սփյուռքի ինքնակազմակերպման մոդելն ուշագրավ է նրանով, որ մի կողմից՝ աստիճանակարգային (հիերարխիկ) կառուցվածքի հիման վրա միավորում է բոլոր համայնքներն ու հաստատությունները՝ ապահովելով միասնական կառավարման կենտրոն, իսկ մյուս կողմից՝ առանձին համայնքներն ու հաստատությունները պահպանում են իրենց ինքնուրույնությունը, քանի որ միավորումը հիմնված է համադաշնության սկզբունքի վրա: Այլ կերպ ասած՝ հունական սփյուռքի պարագայում առկա է ապակենտրոնացված միավորման մոդելը, որը հիմնված է «բազմազանություն միասնության մեջ» սկզբունքի վրա:

Հայկական սփյուռքի պարագայում մինչև այժմ եղել են դաշնային կամ համադաշնային հիմունքներով միավորման որոշ տարրեր: Դա հատկապես բնորոշ է եվրոպական երկրների հայ համայնքներին: Օրինակ՝ Ֆրանսիայի հայկական կազմակերպությունների համակարգող խորհուրդը (ՖՀԿՀԽ) կամ Շվեդիայի հայկական միությունների համակարգող մարմինը (ՇՀՄՀՄ) կարելի է դիտել որպես այդ երկրների հայկական կազմակերպությունների համադաշնություն: Հոլանդահայ կազմակերպությունների ֆեդերացիայի (ՀՀԿՖ) անվանումն ավելի է համապատասխանում դաշնայնության սկզբունքին: ՌԴ-ում նման գործառույթ է իրականացնում Ռուսաստանի հայկական կազմակերպությունների համակարգող խորհուրդը (ՌՀԿՀԽ): Տարածաշրջանային մասշտաբով հայկական կազմակերպությունները միավորող կառույց է Եվրոպայի հայկական միությունների ֆորումը (ԵՀՄՖ), որի նպատակն է «պայմաններ ստեղծել Եվրոպայի հայկական կազմակերպությունների միջև մշտական հաղորդակցություն ապահովելու, համագործակցություն հաստատելու և ամրապնդելու, համատեղ խնդիրներ ու ծրագրեր քննարկելու և դրանք միասնաբար լուծելու համար» [4, էջ 661]:

Մի կողմից՝ վերոհիշյալ կառույցները միավորում են Ֆրանսիայի, Շվեդիայի, Հոլանդիայի, ավելի լայն մասշտաբով՝ Եվրոպայի հայկական կազմակերպությունները և համակարգում նրանց գործունեությունը, իսկ մյուս կողմից՝ յուրաքանչյուր հայկական կազմակերպություն ինքնուրույն է և պահպանում է անկախ գործելու հնարավորությունները: Դրա լավագույն վկայությունը դրսևորվեց Ֆրանսիայի վերջին նախագահական ընտրու-

¹ Greek Diaspora and the General Secretariat for Greeks Abroad, <http://www.ggae.gr/frontoffice/portal.asp?cpage=node&cnode=16&clang=1>

թյունների գործընթացում, երբ ՖՀԿՀՆ-ն և Ֆրանսիայի Հայ դատի հանձնախումբը միմյանցից անկախ արտահայտեցին իրենց դիրքորոշումն այդ ընտրությունների կապակցությամբ՝ սատարելով Էմանուել Մակրոնի թեկնածությունը¹ (վերջինս քվեարկության արդյունքներով ընտրվեց Ֆրանսիայի նախագահ):

Վերոհիշյալ օրինակները, սակայն, դաշնային/համադաշնային հիմունքներով սփյուռքի միավորման միայն առանձին դեպքեր կամ տարրեր են: Իսկ առհասարակ, որևէ մոդելով ողջ հայկական սփյուռքի ինստիտուցիոնալ միավորման խնդիրը, չնայած Սփյուռքի ավելի քան հարյուրամյա գոյությանը, դեռևս շարունակում է մնալ օրակարգային:

Պետական քաղաքականություն

Ի տարբերություն Հայաստանի, որտեղ Սփյուռքի հետ հարաբերությունների համար ստեղծված կառույցն ունի պետական գերատեսչության՝ նախարարության կարգավիճակ, Հունաստանում այդ նպատակով գործող կառույցը կոչվում է Արտերկրի հույների գլխավոր քարտուղարություն (ԱՀԳՔ): Այն «կառավարության համակարգող մարմինն է՝ Սփյուռքի հույների նկատմամբ պետական քաղաքականության իրականացման համար»²: ԱՀԳՔ առաջնահերթությունն է հայրենիքի հետ հունական սփյուռքի, ինչպես նաև հունական համայնքների միջև կապերի ամրապնդումը³:

ԱՀԳՔ-ն կոչված է ոչ միայն իրականացնելու հունական պետության քաղաքականությունը Սփյուռքի նկատմամբ, այլև այլ հաստատություններին նույնպես ներգրավելու այդ քաղաքականության մշակման և իրականացման մեջ: Քարտուղարության նպատակներից է հունական հիմնադրամների և հաստատությունների, հատկապես հունական խորհրդարանի, համալսարանների, ակադեմիական հանրության և տեղական կառավարման մարմինների մասնակցության ապահովումը սփյուռքի նկատմամբ քաղաքականության ձևավորման մեջ⁴: Ասել է թե՛ քարտուղարությունն ինչ-որ տեղ կոչված է համակարգելու Հունաստանի պետական և ոչ պետական զանազան մարմինների գործունեությունը սփյուռքի նկատմամբ: Այդ պատճառով էլ այն բնութագրվում է որպես համակարգող մարմին:

¹ Տե՛ս ՀՅԴ-ն Ֆրանսիայում կաջակցի Մակրոնին, <http://www.1in.am/2135643.html>

² Greek Diaspora and the General Secretariat for Greeks Abroad, <http://www.ggae.gr/frontoffice/portal.asp?cpage=node&cnode=16&clang=1>

³ Նույն տեղում:

⁴ Նույն տեղում:

Հայաստանում նույնպես Մփյուռքի նախարարությունն ունի սփյուռքի նկատմամբ այլ մարմինների գործունեությունը համակարգելու գործառույթ: Մասնավորապես, նախարարության կանոնադրությամբ որպես վերջինիս գործառույթներից մեկը սահմանվում է. «Հայաստանի Հանրապետության և հայկական սփյուռքի միջև հարաբերությունների ոլորտում գործող հանրապետական գործադիր և տարածքային մարմինների գործունեության համակարգում և Հայաստանի Հանրապետությունում գործող համահայկական ու սփյուռքի հասարակական կազմակերպությունների հետ գործակցություն» [5]: Ուստի, պատահական չէ, որ նախարարությունը ձևավորումից ի վեր համագործակցում է բազմաթիվ պետական և ոչ պետական (հասարակական և այլն) հաստատությունների հետ՝ որոշ չափով նաև համակարգելով նրանց գործունեությունը: Իսկ Հայաստանում հաստատված սիրիահայերին աջակցության խնդրում նախարարության հիշյալ գործառույթը ստացավ էլ ավելի վառ արտահայտություն ու ինստիտուցիոնալացված բնույթ: ՀՀ նախագահի որոշմամբ Հայաստան տեղափոխված սիրիահայերի աջակցության ծրագրերի համակարգումը ստանձնեց ՀՀ Մփյուռքի նախարարությունը: ՀՀ Մփյուռքի նախարարն է ղեկավարում ՀՀ վարչապետի որոշմամբ ստեղծված Սիրիահայերի հիմնախնդիրները համակարգող միջգերատեսչական հանձնաժողովը [6]:

ԱՀԳՔ նպատակներից է նաև հունական սփյուռքի ակտիվ գործունեությանը նպաստելը, այն է՝ համայնքների, կազմակերպությունների, ազգային-տեղական միությունների և հոգևոր-աշխարհիկ ժողովների կողմից ցանկացած տեղին նախաձեռնության խրախուսումը¹:

Ուշագրավ է հունական պետության քաղաքականությունը հայրենադարձության և խառնամուսնությունների դեպքում սփյուռքյան նոր սերնդի ազգային ինքնության պահպանման հարցում: Այս երկու հարցերում էլ որպես գործիք պետության համար ծառայում է քաղաքացիության ինստիտուտը: Ըստ քաղաքացիության մասին Հունաստանի օրենսդրության՝ արտասահմանում ծնված էթնիկ հույնը կարող է ստանալ Հունաստանի քաղաքացիություն հպատակագրման (նատուրալիզացիայի) միջոցով, եթե ապացուցի, որ իր ծնողներից կամ մեծ ծնողներից (տատ, պապ) մեկը ծնվել է որպես Հունաստանի քաղաքացի: Դրա համար անհրաժեշտ է որպես փաստաթուղթ ներկայացնել այդ նախնու (նախնիների) ծննդյան և ամուսնության վկայականները²:

¹ Նույն տեղում:

² Greek diaspora, https://en.wikipedia.org/wiki/Greek_diaspora

Հետևություններ և առաջարկություններ

Համեմատական քննության ենթարկելով հայկական և հունական սփյուռքերը, ինչպես նաև Հայաստանի և Հունաստանի պետական քաղաքականությունը սփյուռքի նկատմամբ՝ կարելի է հանդես գալ հայ իրականության համար երկու գործնական առաջարկությամբ՝ հետևյալի մասին.

1. Սփյուռքի նկատմամբ քաղաքականություն իրականացնող կառույցների գործունեության համակարգում: ՀՀ-ում, բացի Սփյուռքի նախարարությունից, կան ինչպես պետական (օրինակ՝ Միգրացիոն պետական ծառայություն, Հայաստանի զարգացման հիմնադրամ և այլն), այնպես էլ հասարակական (Միրիահայերի հիմնախնդիրները համակարգող կենտրոն ՀԿ, «Հալեպ» հայրենակցական բարեսիրական ՀԿ և այլն) բազմաթիվ կառույցներ, որոնց գործունեությունը նույնպես որոշակիորեն ուղղված է Սփյուռքին (կամ վերջինիս հետ աշխատանքը հանդիսանում է նրանց գործունեության մի մասը): Կարծում ենք, այդ հաստատությունների կողմից Սփյուռքի նկատմամբ տարվող քաղաքականության և աշխատանքների համակարգումը կօգնի խուսափել կրկնություններից և ավելի արդյունավետ կդարձնի գործադրվող ջանքերը:

Ինչպես նշվել է վերը, ՀՀ Սփյուռքի նախարարությունը համակարգում է Սփյուռքի հետ աշխատանքներ տանող այլ կառույցների գործունեությունը: Այդ նպատակով անգամ համագործակցության հուշագրեր են ստորագրվել այլ գերատեսչությունների՝ կրթության և գիտության, առողջապահության, մշակույթի նախարարությունների հետ: Կարծում ենք, Սփյուռքի նախարարության այս գործառույթն ավելի ինստիտուցիոնալ մակարդակի վրա բարձրացնելու նպատակով կարելի է ստեղծել Սփյուռքին ուղղված գործունեություն ծավալող հաստատությունների խորհուրդ՝ ՀՀ Սփյուռքի նախարարության ղեկավարությամբ: Խորհուրդը կգլխավորի սփյուռքի նախարարը:

2. Սփյուռքի ինքնակազմակերպում: Հունական փորձից կարելի է վերցնել սփյուռքի ինքնակազմակերպման համադաշնային մոդելը: Հայկական սփյուռքի պարագայում նույնպես այն կարող է լինել քառաստիճան.

- Առաջին աստիճանում կլինեն որևէ երկրի տարբեր քաղաքների կամ շրջանների հայ համայնքները: Սփյուռքի ինքնակազմակերպման այս ինստիտուցիոնալ «բջիջները» կարելի է կոչել տվյալ քաղաքի կամ շրջանի անունով: Օրինակ՝ Հալեպի հայ համայնք:
- Երկրորդ աստիճանում կլինեն այդ համայնքների դաշնությունները՝ տվյալ պետության մակարդակով: Այս դեպքում ինստիտուցիոնալ

կառույցը կարելի է կոչել տվյալ երկրի անունով: Օրինակ՝ Սիբիրայի հայ համայնք, Սիբիրայի հայ համայնքների միություն կամ Սիբիրայի հայերի միություն:

- Երրորդ աստիճանում կլինեն այդ դաշնությունների կոնֆեդերացիաները՝ տարածաշրջանային մակարդակով: Այս դեպքում ինստիտուցիոնալ կառույցը կարելի է կոչել տվյալ տարածաշրջանի անունով: Օրինակ՝ Մերձավոր և Միջին Արևելքի հայ համայնքների միություն: Ի տարբերություն հունական սփյուռքի՝ հայկականի պարագայում տարածաշրջանային համադաշնությունները կարելի է ձևավորել հետևյալ կերպ. ա) Հյուսիսային Ամերիկա և Ավստրալիա¹, բ) Հարավային կամ Լատինական Ամերիկա, գ) Եվրոպա, դ) հետխորհրդային երկրներ, ե) Մերձավոր և Միջին Արևելք, զ) Հեռավոր Արևելք:
- Եվ վերջապես, չորրորդ աստիճանում կլինի վերոհիշյալ համադաշնությունները միավորող համաշխարհային մարմինը, որը պայմանականորեն կարելի է կոչել Սփյուռքահայերի խորհուրդ կամ Արտերկրի հայերի (ինչպես ընդունված է այլ ժողովուրդների, մասնավորապես՝ հունական, ռուսական և այլ սփյուռքերի պարագայում) խորհուրդ:

Համադաշնային հիմունքներով հայկական սփյուռքի միավորման որոշ դրսևորումների մասին խոսք գնաց վերը: Այնուամենայնիվ, դրա լավագույն օրինակը տալիս է Հայ Ավետարանական եկեղեցին՝ որպես համազգային կառույց: Վերջինս չունի միասնական նվիրապետություն: Փոխարենն ունի հինգ տարածաշրջանային միություններ (Մերձավոր Արևելքի Հայ Ավետարանական եկեղեցիների միությունը, Ֆրանսիայի և Եվրոպայի Հայ Ավետարանական միությունը, Հյուսիսային Ամերիկայի Հայ Ավետարանական միությունը, Հայաստանյայց Ավետարանական եկեղեցու միությունը, Եվրասիայի Հայ Ավետարանական միությունը), որոնք ներառում են համապատասխան տարածաշրջանների հայ ավետարանական եկեղեցիները: Որպես հիշյալ տարածաշրջանային միությունների գործունեությունը համակարգող ինստիտուցիոնալ մարմին 1978-ից գործում է Հայ Ավետարանական համաշխարհային խորհուրդը²: Այնպես որ, սփյուռքի ինքնա-

¹Նկատի ունենալով, որ Ավստրալիան ԱՄՆ-ի և Կանադայի հետ միասին գտնվում է միևնույն անգլոսաքսոնական քաղաքակրթական տիրույթում: Նույն հիմնավորմամբ՝ սկզբունքորեն այս տարածաշրջանի մեջ կարելի է ներառել նաև Մեծ Բրիտանիայի հայ համայնքը եվրոպական տարածաշրջանի մեջ թողնելով միայն մայրցամաքային Եվրոպայի երկրները հայ համայնքները:

²Տե՛ս <http://eca.am/about/who-we-are01>

կազմակերպման համադաշնային մոդելը՝ տարածքային սկզբունքով, հայ իրականության պարագայում լիովին անձանոթ երևույթ կամ նորություն չէ: Դրա համար արդեն իսկ կա որոշակի փորձ:

Մայիս, 2018թ.

Աղբյուրներ և գրականություն

1. Հովյան Վ., Եզիպտոսի հայ համայնքը, 21-րդ ԴԱԸ, թիվ 3, 2015:
2. Հովյան Վ., Եզիպտոսի հայ ավետարանական համայնքը, Գլոբուս. Ազգային անվտանգություն, թիվ 3, 2011:
3. Հովյան Վ., Սփյուռքում հայ-հունական համագործակցության խնդիրները, Գլոբուս, 2017, թիվ 5:
4. «Հայ սփյուռք» հանրագիտարան, գլխ. խմբ.՝ Հ.Այվազյան, Ե., «Տիգրան Մեծ», 2003:
5. ՀՀ Սփյուռքի նախարարության կանոնադրություն, կետ 9, ենթակետ 23, www.mindiaspora.am
6. Հայաստանի Հանրապետության Սփյուռքի նախարարություն, Համառոտ տեղեկանք սիրիահայերի հիմնախնդիրների մասին, հունիս, 2014թ., նյութը՝ էլեկտրոնային տարբերակով, մեզ է տրամադրել ՀՀ Սփյուռքի նախարարությունը:
7. Մահակյան Մ., Չինաստանի հայկական համայնքը մեր օրերում, Գլոբուս, թիվ 5, 2014:

ՀԱՄԵՄԱՏԱԿԱՆ ՍՓՅՈՒՌՔԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ. ՀՈՒՆԱԿԱՆ ՓՈՐՁ

Վահրամ Հովյան

Ամփոփագիր

Քանակական առումով հայկական և հունական սփյուռքերը համեմատելի են միմյանց հետ: Աշխարհագրական սփռվածության տեսանկյունից կան ինչպես ընդհանրություններ, այնպես էլ տարբերություններ: Գրեթե նույնն են երկու սփյուռքերի օրակարգային հիմնախնդիրները, ինչը լուրջ հիմք է արտերկրում երկու բարեկամ ժողովուրդների համագործակցության համար: Հունական և հայկական սփյուռքերի համեմատական ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ. ա) սփյուռքի հետ աշխատանքներ տանող պետական և հասարակական հաստատությունների գործունեության համակարգումն էլ ավելի բարձր ինստիտուցիոնալ մակարդակի հասցնելու համար նպատակահարմար է ստեղծել սփյուռքին ուղղված գործունեություն ծավալող հաստատությունների խորհուրդ՝ ՀՀ Սփյուռքի նախարարության գլխավորությամբ, բ) կարելի է հայ իրա-

կանություն մեջ տեղայնացնել բազմաստիճան (քառաստիճան) կոնֆեդերալիզմի (համադաշնայնության) վրա հիմնված սփյուռքի ինքնակազմակերպման հունական մոդելը:

КОМПАРАТИВНОЕ ДИАСПОРОВЕДЕНИЕ: ГРЕЧЕСКИЙ ОПЫТ

Ваграм Овян

Резюме

Армянская и греческая диаспоры сопоставимы друг с другом по количественному признаку. В плане географического распространения есть как черты сходства, так и различия. У обеих диаспор практически совпадают вопросы повестки дня, что создает серьезные предпосылки для сотрудничества двух братских народов за рубежом. Сравнительное изучение греческой и армянской диаспор показывает, что: а) для повышения институционального уровня государственной и общественной работы, проводимой с диаспорой, целесообразно создать совет учреждений, осуществляющих адресованную диаспоре деятельность, во главе с Министерством диаспоры РА; б) можно имплементировать в Армении греческую модель самоорганизации диаспоры, основанную на многоуровневом (четырёхуровневом) конфедерализме.

COMPARATIVE DIASPORA STUDIES: THE GREEK EXPERIENCE

Vahram Hovyan

Resume

The Greek and Armenian Diasporas are comparable in size. Geographically, there are both commonalities and differences between them. The agenda problems of the both Diasporas are almost the same, which provides a common ground for cooperation between the two brotherly people. The comparative study of Greek and Armenian diasporas shows that: a) in order to bring the activities of the government and non-government organizations working with diaspora to a higher institutional level, it is worth creating a council of such organizations under the leadership of the Ministry of Diaspora, b) the Greek model of diaspora self-organization based on a multi-level (four-level) confederacy can be localized in Armenian realities.

Հավելված

Հայկական և հունական համայնքների թվաքանակն աշխարհում

ԵՐԿԻՐ	ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՍՓՅՈՒՈՔ ¹	ՀՈՒՆԱԿԱՆ ՍՓՅՈՒՈՔ ²
Հյուսիսային Ամերիկա		
ԱՄՆ	1.200.000	3.000.000
Կանադա	81.500	350-400.000
Հարավային կամ Լատինական Ամերիկա		
Արգենտինա	100.000	5.000
Բրազիլիա	40.000	30.000
Չիլի	1.500	5.000
Ուրուգվայ	15.000	2.000
Վենեսուելա	4.000	2.000
Եվրոպա		
Ֆրանսիա	450-500.000	55.000
Գերմանիա	50.000	400-450.000
Իսպանիա	40.000	6.000
Բուլղարիա	30.000	25.000
Լեհաստան	25-30.000	3.000
Բելգիա	20.000	38.000
Մեծ Բրիտանիա	16.000	400.000
Հունգարիա	15.000	5.000
Նիդերլանդներ	10.000	30.000
Չեխիա	5-6.000	2.400
Շվեդիա	5-6.000	26.000
Ավստրիա	5.000	8.000
Շվեյցարիա	4.500	11.000
Դանիա	3.000	4.000
Իտալիա	3.000	45.000
Ռումինիա	2.500	10.000
Նորվեգիա	1.000	1.700
Սլովակիա	500	120
Իռլանդիա	-	1.500
Լյուքսեմբուրգ	-	2.000

¹ Հայկական համայնքների վերաբերյալ տվյալները, բացառությամբ այն տվյալների, որոնց համար կա առանձին հղում, վերցվել են ՀՀ Արտաքին գործերի նախարարության կայքից (www.mfa.am), ՀՀ Սփյուռքի նախարարության «Հայերն այսօր» էլեկտրոնային պարբերականից (www.hayernaysor.am) և «Հայ սփյուռք» հանրագիտարանից [4], որոնցում համապատասխան համայնքի մասին առկա է առանձին հոդված:

² Հունական համայնքների վերաբերյալ տվյալները վերցվել են Արտերկրի հույների գլխավոր քարտուղարության (ԱՀԳՔ) կայքից, հետևյալ հղմամբ՝ www.ggae.gr/appdata/Content/Greek_Diaspora_Population.xls

ԵՐԿԻՐ	ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՍՓՅՈՒՌՔ	ՀՈՒՆԱԿԱՆ ՍՓՅՈՒՌՔ
Պորտուգալիա	-	200
Սլովենիա	-	30
Հետխորհրդային երկրներ		
Ռուսաստան	2-2.500.000 ¹	100.000
Ուկրաինա	400.000	92.000
Վրաստան	170.000 ²	12.000
Ուզբեկստան	80.000 ³	4.000
Ղազախստան	20-25.000	12.000
Մոլդովա	12.000	3.000
Բելառուս	8.500	4.500
Լատվիա	4.500	100
Լիտվա	2.100	180
Էստոնիա	1.800	150
Ղրղզստան	1000	700
Մերձավոր ու Միջին Արևելք և Օսցի երկրներ		
Լիբանան	150.000	3.500
Սիրիա	25.000 ⁴	1.400
Իսրայել	2.400	13.000
ԱՄԷ	10.000 ⁵	3.500
Եգիպտոս	7-8.000 ⁶ [1, էջ 90]	4.000
Քուվեյթ	5000	500
Հեռավոր Արևելք		
Չինաստան	1000 [տե՛ս u 7, էջ 48]	1.040
Աֆրիկա		
Հարավային Աֆրիկա	300	50.000
Զիմբաբվե	-	1.500
Օկեանիա		
Ավստրալիա	60.000	650-700.000
Նոր Զելանդիա	200	5.000

¹ Ոչ պաշտոնական տվյալներ:

² Грузия в цифрах – последняя перепись населения, <http://sputnik-georgia.ru/georgia/20160429/231405303.html>

³ Ուզբեկստանի հայ համայնք. Մեզ անհրաժեշտ է զգալ հայրենիքի ջերմությունը, <https://news.am/arm/news/74715.html>

⁴ Ըստ ՀՀ Սփյուռքի նախարարության տվյալների:

⁵ ԱՄԷ ավելի քան 10 հազարանոց հայկական համայնքը համախմբվում է ազգային կառույցների շուրջ, <http://hayernaysor.am/archives/219430>

⁶ Վերջին օրերի ցույցերն ավելի գոտեպնդեցին եգիպտահայերին, <http://www.lin.am/196946.htm>